AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

DAXİLİ BAZARIN MƏİŞƏT ƏŞYALARI İLƏ TƏCHİZ EDİLMƏSİNİN TƏŞKİLATİ-İQTİSADİ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

İxtisas: 5304.01 - "İqtisadi fəaliyyət növləri"

Elm sahəsi: 53 - İqtisad elmləri

İddiaçı: **Sevda Məzahim qızı Süleymanlı**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Kooperasiya Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor,
i.e.d., prof. **Gəncəli Əziz oğlu Gənciyev**

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Nizami Cəlal oğlu Qafarov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Mətanət İdris qızı Dadaşova

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Vüsalə Musa qızı Babayeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Kooperasiya Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.46 Azərbaycan Kooperasiya Universiteti və Bakı Biznes Universitetinin Birgə Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının sədri AMEA-nın həqiqi üzvü, iqtisad elmləri doktoru, professor
Ziyad Əliabbas oğlu Səmədzadə

Dissertasiya şurasının elmi katibi iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Samirə Yaşar qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri: iqtisad elmləri doktoru, professor
Möhübbət Musa oğlu Hüseynov

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Daxili bazarın tədarük zəncirinin səmərəli strukturlaşdırılması ölkənin iqtisadi davamlılığı və müştəri məmnunluğu üçün vacibdir. Azərbaycanda müştərilərin gözləntilərinin dəyişməsi, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi təşəbbüsləri və qlobal təchizat zəncirindəki çətinliklərin təsiri ilə məişət mallarının çatdırılması üsullarının təkmilləşdirilməsi daha əhəmiyyətlidir. Tədqiqat mövzusu milli iqtisadi sabitliyə, istehlakçıların rifahına və şirkətin davamlılığına potensial təsirinə görə çox aktualdır.

Çoxsaylı inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlardan sayılan Azərbaycan, məişət malları ilə təminatın artırılmasında müxtəlif maneələrlə qarşılaşır. Bu məsələlər mürəkkəbdir və logistik məhdudiyyətlər, məhdud yerli istehsal imkanları, idxaldan asılılıq və qeyri-kafi infrastruktur hesab olunur. COVID-19 pandemiyası qlobal təchizat zəncirlərini kəsərək və əsas məişət əşyaları üçün xarici bazarlardan həddən artıq asılılığın təhlükələrini aşkar etməklə bu zəiflikləri göstərdi.

Təchizatın təşkilati və iqtisadi strukturunun təkmilləşdirilməsi, təkmilləşdirilmiş resurs bölgüsü, strateji planlaşdırma və texnologiyanın inkişafı yolu ilə bu çatışmazlıqların aradan qaldırılmasını zəruri edir. Bu tədqiqat məqsədəuyğundur, çünki ölkəmizdə həyati əhəmiyyətli malların ardıcıl mövcudluğuna zəmanət verməklə daxili bazarın dayanıqlığını gücləndirmək məqsədi daşıyır.

Təchizat zəncirinin effektivliyi iqtisadi artıma əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Yaxşı təşkil edilmiş təchizat mexanizmi qiymət sabitliyini artırır, nəqliyyat və tranzaksiya xərclərini azaldır və ümumi istehlakçı zövqünü artırır. Bu nəticələr, yerli bazarlara inamı inkişaf etdirməklə və ev xərclərini təşviq etməklə iqtisadi fəaliyyəti canlandırır. Bundan əlavə, effektiv təchizat zənciri yerli istehsalçılara paylama və bazara çıxış üçün etibarlı yollar təklif etməklə onların rəqabət qabiliyyətini artıra bilər.

Məişət mallarının tədarükünü tənzimləyən iqtisadi sistemlərin təkmilləşdirilməsinin tədqiqi hökumətin təşəbbüsləri üçün məlumatlara əsaslanan tövsiyələr verə bilər. Mürəkkəb anbarlar və təkmil nəqliyyat şəbəkələri də daxil olmaqla infrastruktura strateji

investisiyalar təşviq edilə bilər. Bundan əlavə, yerli istehsal imkanlarının artırılması və dövlət-özəl tərəfdaşlığın təşviqi idxaldan asılılığın azaldılmasında və bazar sabitliyinin yaxşılaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın davamlı inkişafı və sosial rifahın artırılması məqsədilə ölkələr təkcə yüksək texnologiyalı sahələrə deyil, gündəlik istehlak bazarına xidmət edən sahələrə – o cümlədən məişət əşyaları sənayesinə də xüsusi diqqət yetirirlər. Bu sahə təkcə istehlak strukturunun formalaşmasında deyil, həm də iqtisadi təhlükəsizlik, məşğulluğun artırılması və idxaldan asılılığın azaldılması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycanda məişət əşyaları bazarı hələ də idxal yönümlü xarakter daşıyır. Əldə olunan rəsmi statistik məlumatlara əsasən, 2024-cü ilin ilk aylarında ölkədə istehsal olunan məişət soyuducularının sayı 90 ədəd olduğu halda, eyni dövrdə idxal həcmi 4 425 ədəd təşkil etmişdir. Bu, təqribən 2 faiz özünütəminetmə səviyyəsi deməkdir. Digər məişət əşyaları (paltaryuyanlar, qabyuyanlar, elektrik sobaları, televizorlar və s.) üzrə də yerli istehsalın daxili tələbatı ödəmə səviyyəsi son dərəcə aşağıdır. Yəni, ölkədə bu sektor üzrə istehlakın əhəmiyyətli hissəsi idxal hesabına ödənilir. Bu vəziyyətin mövcudluğu idxal inflyasiyası riskinin artması, yəni xaricdən gətirilən məhsulların qiymət dəyişikliyinin birbaşa daxili bazara ötürülməsi, valyuta axınının ölkədən kənara yönəlməsi, yerli istehsalın genişlənməsinə sərf oluna biləcək resursların itirilməsi, yerli sənaye və kiçik sahibkarlığın məhdud inkişafı, əhalinin aztəminatlı təbəqələrinin əsas zəruri məişət əşyalarına çıxış imkanlarının zəifləməsi kimi bir sıra iqtisadi və sosial problemləri gündəmə gətirir.

Məişət əşyalarının istehsalı həm də emal sənayesinin əsas istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. 2023-cü ildə ümumi sənaye məhsulu 66,6 milyard manat təşkil etmiş, bunun 27,1 faizi emal sənayesinin payına düşmüşdür. Lakin məişət texnikası və mebel sənayesinin bu göstəricidəki xüsusi çəkisi çox aşağıdır. Eyni vəziyyət məşğulluq sahəsində də müşahidə olunur: məsələn, mebel sənayesində çalışanların sayı 2024-cü ilin əvvəlində 7 900 nəfər olmuşdur ki, bu da ümumi sənaye üzrə məşğul əhalinin çox cüzi hissəsini təşkil edir.

Digər tərəfdən, Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyasında bu

sahənin rolu getdikcə artmaqdadır. Ölkədə fəaliyyət göstərən sənaye parkları (Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Pirallahı, Neftçala, Mingəçevir və s.) və sənaye zonaları bu kimi istehsal fəaliyyətlərini dəstəkləyən infrastruktur və güzəştlərlə təmin olunur. Bu parklar vasitəsilə vergi və gömrük güzəştləri, torpaq və kommunal təminat imkanları, dövlətin investisiya təşviqi tədbirləri tətbiq olunur. Bununla belə, bu təşəbbüslərin məişət əşyaları istehsalına birbaşa təsiri hələ də məhdud səviyyədədir.

Qlobal çağırışlar və transformasiyalar bu sahənin aktuallığını daha da artırır. Pandemiya sonrası dövrdə əhalinin məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, rəqəmsal ticarətin inkişafı, e-kommersiya platformaları vasitəsilə məişət texnikasına tələbin artması və davamlı istehlak meyillərinin güclənməsi daxili bazarda bu məhsulların əlçatanlığını artırmaq ehtiyacını gündəmə gətirir. Eləcə də, ölkə Prezidentinin 2022-ci il 16 noyabr tarixli Sərəncamı ilə təstiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı" çərçivəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərdə məskunlaşmanın bərpası və yaşayış infrastrukturunun qurulması kontekstində əhalinin əsas məişət əşyaları ilə təmin olunması məsələsi xüsusi aktuallıq kəsb edir. Bu isə yalnız idxal hesabına deyil, yerli istehsal bazasının gücləndirilməsi ilə mümkün ola bilər.

Mövzunun işlənmə dərəcəsinə gəlincə, Azərbaycanda məişət əşyaları istehsalının iqtisadi mexanizmləri ilə bağlı geniş və sistemli tədqiqatların sayca az olduğunu qeyd etmək lazımdır. Müstəqil tədqiqatlar daha çox sənaye sektorunun ümumi inkişaf problemlərinə, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına və qeyri-neft sahələrinin stimullaşdırılmasına yönəlmişdir. Bu istiqamətdə azsaylı olsa da, bir sıra azərbaycanlı tədqiqatçılar – Z.Səmədzadə, A.Nadirov, İ.Feyzullabəyli, E.Quliyev, B.Ataşov, R.Həsənov, A.Hüseynov, A.Şəkərəliyev, G.Gənciyev, A.Tağıyev, və başqaları sənayenin inkişafı və regional iqtisadi artım üzrə müxtəlif araşdırmalar aparmışlar. Eyni zamanda bu sahədə xarici ölkə alimlərindən N.Lundert, A.Marşal, P.Baltzan, A.Phillips, M.Porter, C.Mill, A.Rodriguez-Posl və başqalarının əsərləri vardır. İşdə xarici tədqiqatçıların əldə etdikləri elmi-tədqiqat nəticələrindən də geniş istifadə olunmuşdur. Xarici ölkələrdə bu sahədə aparılan tədqiqatlar,

xüsusilə Avropa və Asiya ölkələrində texnoloji innovasiyaların tətbiqi, yerli istehsalın dövlət dəstəyi ilə inkişafı, "ağıllı texnika" konsepsiyası və enerji səmərəliliyi sahəsində tətbiqlər mövcuddur. Lakin bu təcrübələrin Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılması və tətbiq mexanizmlərinin işlənməsi hələ aktuallığını qoruyur.

Bununla belə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən dövlətlərdə idxal-ixracın təşkili, ixracın əmtəə strukturunun təkmilləşdirilməsi, dünya bazarında, beynəlxalq əmək bölgüsündə milli iqtisadiyyatın yerinin yaxşılaşdırılması kimi problemin tədqiqi konkret məqsəd kimi qarşıya qoyulmamışdır. Hazırki tədqiqatda isə respublikamızda istehsalı və ixracı olmayan məişət əşyalarının idxal mexanizminin təkmilləşdirilməsi, diversifikasiya əsasında idxalın strukturunun təkmilləşdirilməsi, ölkədə məişət əşyaları istehsalının stimullaşdırılması məsələsinin yeni tələblər səviyyəsində araşdırılması mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Bütün bu sadalananlar mövzunun aktual və elmi cəhətdən tədqiqata zəruri ehtiyac duyulan istiqamət olduğunu təsdiqləyir. Mövcud sosial-iqtisadi şərtlər bu sahədə innovativ və optimal təşkilati-iqtisadi yanaşmaların işlənib hazırlanmasını və həyata keçirilməsini zəruri edir. Bu baxımdan, təqdim olunan dissertasiya işi həm nəzəri biliklərin inkişafına, həm də praktik həllərin hazırlanmasına töhfə verə bilər.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın obyekti Azərbaycanda məişət əşyalarının istehsalı və daxili bazara çatdırılması ilə məşğul olan müəssisə və təşkilatların toplusudur.

Tədqiqatın predmetini isə daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin olunmasının təşkilati-iqtisadi məsələləri, strukturu, funksionallığı, üsul və vasitələri, elmi yanaşmalar və qanunuyğunluqlar təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi daxili bazarın məişət əşyaları ilə təchiz edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin araşdırılmasına əsaslanaraq onun təkmilləşdirilməsi istiqamətində təklif və tövsiyələrin işlənib hazırlanmasıdır. Dissertasiyanın əsas məqsədinə uyğun olaraq işdə aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmiş və yerinə yetirilmişdir:

- daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin nəzəri məsələlərinin tədqiqi;
- məişət əşyaları bazarının formalaşmasında beynəlxalq ticarət

əlaqələrinin rolunun araşdırılması;
- daxili bazarın məişət əşyaları ilə təchiz edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi üzrə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi;
- ölkədə məişət əşyaları bazarının təşəkkülü və inkişaf meyillərinin təhlil edilməsi;
- Azərbaycanın daxili bazarının məişət əşyaları ilə təchizatının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi;
- respublikada təchizat mexanizminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə keyfiyyətə nəzarət və ekspertiza prosedurlarının rolunun araşdırılması;
- daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin institusional və texnoloji modernləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;
- Azərbaycanda məişət əşyaları istehsalına dövlət dəstəyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat zamanı iqtisadi – statistik, analitik təhlil, müqayisəli təhlil, induksiya və deduksiya, sistemli yanaşma və digər elmi-tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir. Belə ki, Azərbaycanda və ya oxşar bazarlarda uğurlu təchizat mexanizmlərinin xüsusi halları və trendlər təhlil edilərək müqayisəli təhlil aparılmışdır. Tədqiqat prosesində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq istiqamətdə Fərman və Sərəncamları, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və Nazirlər Kabinetinin qəbul etdiyi qanunlar və qərarlar, mərkəzi və yerli icra qurumlarının müvafiq hesabatları, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları və s. normativ-hüquqi sənədlərdən istifadə edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Aparılmış tədqiqat əsasında müdafiə üçün təklif olunan əsas müddəalar aşağıdakılardır:
- Azərbaycanda məişət əşyaları ilə daxili tələbatın səmərəli şəkildə təmin olunması məsqədilə təşkilati-iqtisadi yanaşmaların təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı yerli istehsal imkanlarının artırılmasına və o cümlədən idxaldan asılılığın mərhələli şəkildə azaldılmasına ehtiyac duyulur;
- daxili bazarın davamlı və dayanıqlı təchizatı məqsədilə güzəştli kreditlər, logistik infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, müvafiq

istiqamətdə dövlət dəstəyi mühüm şərtlərdən biri kimi çıxış edə bilər;

- elektron ticarətin, rəqəmsal texnologiyaların və müasir satış-distribüsiya təcrübələrinin geniş şəkildə tətbiq edilməsi daxili bazarda məhsulların dövriyyə proseslərinin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət edir;
- daxili bazarın davamlı tərəqqisi birbaşa və ya dolayı yolla istehsal edilən məhsulun keyfiyyəti, istehlakçıların məmnunluq göstəriciləri və elmi cəhətdən əsaslandırılmış tənzimləmə mexanizmləri ilə əlaqəli olmalıdır;
- yerli istehsalın inkişaf etdirilməsində xüsusi ixtisaslaşmış regional istehsal klasterlərinin yaradılması və dövlət-özəl tərəfdaşlığının gücləndirilməsi zəruri əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın elmi yeniliklərinə aşağdakılar aiddir:

- daxili bazarın məişət əşyaları ilə təminatının təşkili və idarə olunması ilə bağlı təşkilati-iqtisadi mexanizmin komponentləri sistemləşdirilmiş, onların qarşılıqlı əlaqəsi blok-sxem formasında hazırlanmışdır;
- məişət əşyaları istehsalının və dövriyyəsinin səmərəliliyini artırmaq üçün yeni modellər əsasında funksional idarəetmə alətləri və onların tətbiq mexanizmləri əsaslandırılmışdır;
- daxili bazarın tələblərinə uyğun yerli məhsulların həm keyfiyyət həm də təminat səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlmiş və o cümlədən bu istiqamətdə qərarların qəbulunu elmi əasaslarla dəstəkləyən informasiya bazasının yaradılmasına dair konseptual mexanizm təklif edilmişdir;
- məişət əşyalarının istehsal və satış zəncirində rəqəmsal texnologiyaların inteqrasiyası istiqamətində mərhələli tətbiq sxemi hazırlanmış, e-kommersiya platformalarının rolu və üstünlükləri elmi əsaslarla dəyərləndirilmişdir;
- regionlar üzrə ixtisaslaşmış istehsal klasterlərinin formalaşdırılması, onların daxili bazarın təminatında rolu və təşkilati quruluşu sxem şəklində təqdim edilmiş, dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişaf istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində əldə edilən nəticələr və irəli sürülən təkliflər Azərbaycanda daxili bazarın məişət əşyaları seqmentinin inkişafının yerli istehsal hesabına təmin olunmasının sürətlənməsinə və idxaldan asılılığın azalmasına kömək edər.

Respublikamızda məişət əşyaları istehsalının innovativ texnologiyalar əsasında təşkilinə yanaşmalar və irəli sürülən təkliflər lokal səviyyədə layihələrin hazırlanmasında və icrasında ilkin material kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işi gələcəkdə bu istiqamətdə aparılan elmi araşdırmalar üçün yetərli baza ola bilər. İşdə öyrənilən məsələlər, aparılan araşdırmalar, əsaslandırılan təkliflər ali məktəblərdə bir sıra iqtisadi fənlərin tədrisində faydalı ola bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas elmi-nəzəri müddəaları, nəticə və təklifləri Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi nüfuzlu jurnallar və konfrans materiallarında dərc olunmuş 10 məqalədə (4-ü xaricdə olmaqla) və 4 tezisdə (3-ü xaricdə olmaqla) öz əksini tapmışdır. Konfrans materialları sırasında "Социальные слои населения и развитие рынка бытовых изделий Азербайджана" (Москва, 2021), "Müasir şəraitdə məişət malların keyfiyyətinin və onların ticarət sektorunda əsas inkişaf amilləri" (Bakı, 2022), "Особенности обеспечения потребительского рынка товарами народного потребления и их обоснование как факторов улучшения условий жизни населения" (Москва, 2025) adlı tezisləri göstərmək olar. Tədqiqat zamanı müəllifin həmçinin "Глобальна координація та офіційна допомога з метою розвитку задля досягнення цілей сталого розвитку" (України, 2020), "The importance of developing international trade relations for the growth of the market for innovative products" (Cyprus, 2021), "Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təchiz edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmlərinin beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi" (Bakı, 2024), "Обеспечение внутреннего рынка товарами народного потребления в международной практике" (Москва, 2025) adlı məqalələri dərc olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Azərbaycan Kooperasiya Universiteti.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyada 15 cədvəl verilmişdir. Giriş 13983 işarədən, birinci fəsil 65684 işarədən, ikinci fəsil 63543 işarədən, üçüncü fəsil 64834 işarədən, nəticə 7999 işarədən və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 14017 işarədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi 237251 işarədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi mətn hissəsi cədvəllər, qrafiklər, şəkillər və ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla 216043 işarə təşkil edir.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ

I FƏSİL. DAXİLİ BAZARIN MƏİŞƏT ƏŞYALARI İLƏ TƏMİN EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin nəzəri aspektləri

1.2. Məişət əşyaları bazarının formalaşmasında beynəlxalq ticarət əlaqələrinin rolu

1.3. Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təchiz edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmlərinin beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA DAXİLİ BAZARIN MƏİŞƏT ƏŞYALARI İLƏ TƏCHİZATININ TƏŞKİLATİ-İQTİSADİ MEXANİZMİNİN TƏHLİLİ

2.1. Ölkədə məişət əşyaları bazarının təşəkkülü və inkişaf meyillərinin təhlili

2.2. Azərbaycanın daxili bazarının məişət əşyaları ilə təchizatının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

2.3. Azərbaycanda məişət əşyalarının keyfiyyətinə nəzarət və ekspertiza prosedurlarının tədqiqi

III FƏSİL. DAXİLİ BAZARIN MƏİŞƏT ƏŞYALARI İLƏ TƏMİN EDİLMƏSİNİN TƏŞKİLATİ-İQTİSADİ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin institusional və texnoloji modernləşdirilməsi

3.2. Azərbaycanda məişət əşyaları istehsalının dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

3.3. Məişət əşyaları istehsalının inkişafında xarici investisiyalardan istifadənin stimullaşdırılması

NƏTİCƏ

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

TƏDQİQAT İŞİNİN QISA MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənilmə səviyyəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekti və predmeti, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, elmi yenilikləri, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti və digər mühüm məsələlər ətraflı şəkildə təqdim edilmişdir.

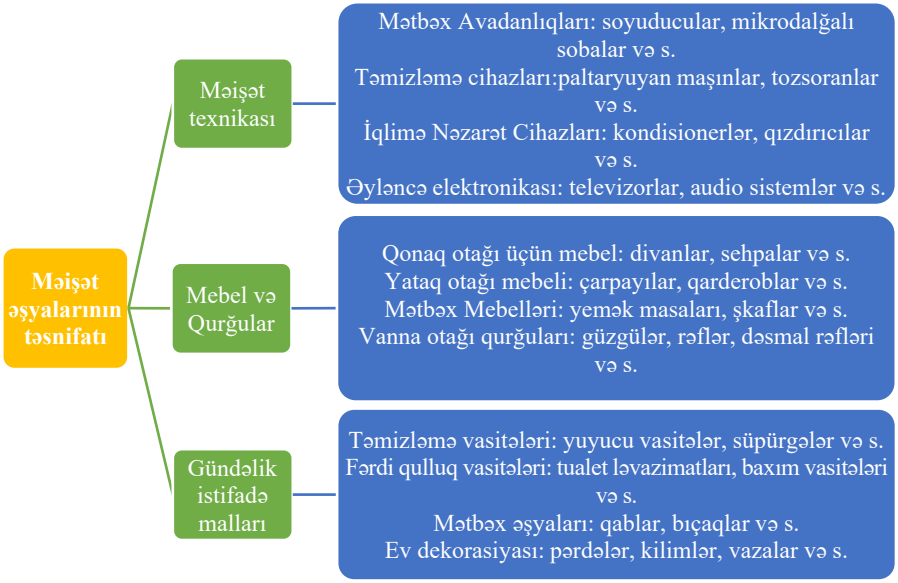
Dissertasiya işinin **"Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları"** adlanan I fəslində daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin olunmasının iqtisadi mahiyyəti, nəzəri əsasları və tədqiqat metodologiyası araşdırılır. Məişət əşyaları bazarının əhəmiyyəti sosial rifahın yüksəldilməsində və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında vacib amil kimi göstərilir. Bazar anlayışının müxtəlif yanaşmalarla izahı verilərək, bu anlayışın iqtisadi qarşılıqlı əlaqələr sistemi kimi funksiyaları açıqlanır.

İqtisadi sabitliyin ən mühüm aspektlərindən biri məişət malları bazarıdır. O, logistika, pərakəndə satış və istehsal kimi bir sıra sənaye sahələrində iş yerlərini təşviq edir. İstehlak xərcləri məişət əşyalarının növ və keyfiyyətinin artan tendensiyada irəliləməsindən birbaşa və ya dolayısı ilə təsirlənir. Beləki, yeni növ və keyfiyyətdə istehsal edilən məişət əşyaları istehlakçılar üçün daha da cəlbedici olur. Bu baxımdan iqtisadi ədəbiyyatlara istinadən demək olar ki, məişət əşyasının keyfiyyətinin yüksəldilməsi istehlak xərclərini artırmaqla iqtisadi genişlənməyə səbəb olur[1].

Şəkil 1-də məişət əşyalarının təsnifatına dair təqdim olunmuş blok-sxem bu əşyaları funksional xüsusiyyətlərinə əsasən üç əsas kateqoriyada qruplaşdırır: məişət texnikası, mebel və qurğular, gündəlik istifadə malları. Bu yanaşma, məişət əşyalarının strukturlaşdırılmış şəkildə sistemləşdirilməsinə və onların müxtəlif funksional sahələr üzrə bölünməsinə imkan verir. Birinci əsas kateqoriya olan məişət texnikası, ev şəraitində istifadə edilən elektrik və elektron cihazları əhatə edir. Bu qrupa mətbəx avadanlıqları (məsələn, soyuducu, mikrodalğalı soba), təmizləmə cihazları

[1] Vavilova Y.V., Borodulina L.P., (2008), Beynəlxalq ticarət. Dərs vəsaiti, Rus dilindən tərcümə, İqtisad Universiteti Nəşriyyatı (UNEC) – Bakı, 336 s.

(paltaryuyan maşınlar, tozsoranlar), iqlimə nəzarət cihazları (kondisionerlər, qızdırıcılar) və əyləncə elektronikası (televizorlar, audio sistemlər və s.) daxildir. Bu təsnifat göstərir ki, məişət texnikası həm gündəlik rahatlıq, həm də texnoloji imkanların məişətdə tətbiqi baxımından mühüm rol oynayır.

Şəkil 1. Məişət əşyalarının təsnifatının blok-sxemi
Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

İkinci qrup olan mebel və qurğular yaşayış məkanlarının funksional və estetik tələblərinə cavab verir. Buraya qonaq otağı üçün mebellər (divan, sehpalar), yataq otağı mebelləri (çarpayılar, qarderoblar), mətbəx mebelləri (yemək masaları, şkaflar) və müxtəlif vanna otağı qurğuları (güzgülər, rəflər və s.) daxildir. Bu bölmədə mebellər otaq tipinə və istifadə məqsədinə görə təsnifləndirilmişdir ki, bu da interyer dizaynı və funksional rahatlıq baxımından əhəmiyyətlidir. Üçüncü kateqoriya olan gündəlik istifadə malları, ev təsərrüfatında tez-tez istifadə edilən müxtəlif növ istehlak məhsullarını əhatə edir. Bunlara təmizlik vasitələri (yuyucu və silgi vasitələri), fərdi qulluq ləvazimatları (təraş alətləri, gigiyenik vasitələr), mətbəx avadanlıqları

(qablar, bıçaqlar və s.) və ev dekorasiyası məhsulları (pərdələr, xalçalar, vazalar və s.) daxildir. Bu qrup əşyalar daha çox tez dəyişən və gündəlik ehtiyaclara yönəlmiş məhsullar kimi səciyyələndirilir.
Nəticə etibarilə, təqdim olunan təsnifat sxemi məişət əşyalarının məqsəd, funksionallıq və istifadə sahəsinə görə sistemli şəkildə bölgüsünü təmin edir. Bu yanaşma həm tədqiqat, həm də praktik tətbiq sahələrində — məsələn, istehsal planlaması, bazar təhlili və istehlak davranışlarının öyrənilməsi üçün — faydalı metodoloji əsas rolunu oynayır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində əhalinin məişət məhsullarına olan tələbatının səmərəli şəkildə təmin olunması üçün həm sərbəst, həm də sabit qiymətlərlə formalaşan məişət malları bazarlarının təqdim etdiyi imkanlardan kompleks şəkildə istifadə olunması məqsədəmüvafiq hesab edilir. Bu kontekstdə, məişət əşyaları bazarının nəzəri əsaslarını dolğun şəkildə anlamaq üçün yalnız məhsul çeşidləri və istehlak tendensiyalarının deyil, həmçinin bu bazarın institusional və funksional struktur xüsusiyyətlərinin də sistemli təhlili zəruridir. Sözügedən bazarın inkişaf səviyyəsi təkcə iqtisadi parametrlərlə deyil, eyni zamanda hüquqi-normativ tənzimləmə mexanizmləri, ticarət və istehlak mədəniyyəti, informasiyalaşma dərəcəsi və texnoloji inteqrasiyanın səviyyəsi ilə də müəyyən olunur. Bu baxımdan, məişət əşyaları bazarı iqtisadiyyatın çoxşaxəli struktur elementlərinin kəsişdiyi strateji bir sahə kimi çıxış edir və onun effektiv fəaliyyəti cəmiyyətin sosial rifahı, ailə həyatının stabilliyi və ümumi yaşam keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərən mühüm amil kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycan kimi iqtisadi keçidin sürətlə baş verdiyi ölkələrdə məişət malları bazarlarının inkişaf dinamikasının öyrənilməsi beynəlxalq ticarət əlaqələrinin dərinləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xarici iqtisadi əlaqələr, xüsusən xarici investisiyalar yalnız təklifin hazır məhsullar və xidmətlərlə təmin olunmasında iştirak etməklə kifayətlənməyib, eyni zamanda daxili istehsalın özünün də dirçəlməsinə və inkişafına şərait yaradır, beynəlxalq bazarlara yol açır. Qeyd etdiklərimiz bazar iqtisadiyyatına keçmiş dövlətlər, o cümlədən Azərbaycan Respublikası üçün çox vacibdir. Məhz bu xüsusiyyətləri nəzərə alan Azərbaycan Respublikasında son illərdə xarici ticarət sürətlə artmış, bazar

strukturların inkişafı üçün əlverişli mühit, istehlak bazarının seqmentlərinin inkişafında daxili və xarici mənbələrdən istifadə üçün isə stimullaşdırıcı şərait yaradılmışdır. Qeyd etdiyimiz amillərdən istifadənin məntiqi nəticəsidir ki, Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələr qurduğu ölkələrin sayı artan tendensiyada davam edib. Beləki 1994-cü ildə məhdud sayda ölkə ilə ticarət münasibətlərinə malik olan respublikamız, 2023-cü ildə artıq 190-dan çox ölkə ilə ticarət əlaqələri quraraq xarici ticarət dövriyyəsini 51,2 milyard ABŞ dollarına çatdırmış və nəticə etibarilə təxminən 16,6 milyard ABŞ dolları həcmində müsbət ticarət saldosu formalaşdırılmışdır.

Bütün bunlar daxili bazarın bütün sektorlarının, o cümlədən məişət əşyalar bazarının inkişafında böyük rol oynamışdır. Məlumat üçün qeyd edək ki, keçən yüzilliyin axırlarında Azərbaycanda istehlak bazarının əsas hissəsi xarici ticarət hesabına ödənilirdi. Bunun da təqribən 65-70 faizi ərzaq, qalan hissəsi isə qeyri-ərzaq mallarının payına düşürdü. Qeyri-ərzaq malların strukturunda məişət əşyaları üstünlük təşkil edir. Xarici ticarətin hesabına respublikamızda məişət əşyaları bazarında baş verən dəyişikliklər ölkəmizdə tələbin özünün formalaşmasına və onun yeni sistemə uyğun istiqamətdə təşəkkül tapmasına təsir göstərir. Bu təsir isə bir tərəfdən tələbin yeni strukturunun və mənbənin inkişafı, digər tərəfindən isə təklifin artması, zənginləşməsi, qiymətlərin sabitləşməsi, hətta aşağı düşməsi nəticəsində insanların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə də səbəb olur.

Nəticə olaraq, deyə bilərik ki, beynəlxalq ticarət əlaqələrinin məişət əşyaları bazarına təsiri yalnız iqtisadi deyil, həm də geosiyasi və texnoloji müstəvidə dəyərləndirilməlidir. Qloballaşmanın dərinləşməsi, regional iqtisadi ittifaqların güclənməsi və rəqəmsal texnologiyaların yayılması nəticəsində beynəlxalq ticarət sadəcə mal və xidmət mübadiləsi deyil, eyni zamanda ideya, texnologiya və istehlak davranışı mübadiləsi müstəvisinə çevrilmişdir. Bu şəraitdə Azərbaycanın ticarət strategiyası çoxölçülü olmalı və sadəcə idxal yönümlü deyil, ixrac potensialını da əhatə etməlidir.

Daxili bazarlarda sabitliyin, səmərəliliyin və əlçatanlığın təmin edilməsi üçün məişət məhsullarının tədarükünün təşkili və iqtisadi idarə edilməsi vacibdir. Almaniya, Yaponiya və ABŞ kimi ölkələr öz

iqtisadi çərçivələrini, tənzimləmə kontekstlərini və maddi-texniki infrastrukturlarını əks etdirən fərqli taktikalardan istifadə etməklə məişət əşyalarının təmin edilməsi üçün hərtərəfli sistemlər qurmuşlar (cədvəl 1).

Cədvəl 1.

Almaniya, Yaponiya və ABŞ-da məişət mallarının tədarükü mexanizmlərinin müqayisəsi

Ölkələr	Təchizat Mexanizminin Xüsusiyyətləri	Əsas Elementlər	Bazara Təsir
Almaniya	Sadələşdirilmiş logistika və inteqrasiya olunmuş təchizat zəncirləri	Logistika Qovşaqları və Effektiv Nəqliyyat Şəbəkələri	Yüksək bazar səmərəliliyi və azaldılmış xərclər
		Tam vaxtında (JIT) inventar idarəetmə	Məişət əşyalarının etibarlı mövcudluğu
		Rəqəmsallaşdırma və Avtomatlaşdırma	Tələbə sürətli cavab verməklə istehlakçı məmnunluğunun artırılması
Yaponiya	Güclü keyfiyyətə nəzarəti olan tədarük zəncirləri	Minimum tullantılara əsaslanan Təchizat Zəncirləri	Yüksək istehlakçı inamı və məmnunluğu
		Kanban Sistemi	Effektiv tələb və təklif uyğunluğu sayəsində sabit bazar
		Yüksək standartlı keyfiyyətə nəzarət sistemi	Yüksək keyfiyyətli mallara diqqət yetirmək
Amerika Birləşmiş Ştatları	İnnovasiya vasitəsilə çevikliyi təmin olunan və özəl sektorun rəhbərlik etdiyi təchizat zəncirləri	Özəl Sektorun Üstünlüyü	Məişət mallarına istehlakçıların sürətli və rahat çıxışı
		Elektron ticarət və Son Mil Çatdırılma	Bazar dəyişikliklərinə yüksək uyğunlaşma
		Çevik cavab verən Təchizat Zəncirləri	Güclü rəqabət davamlı təkmilləşdirməyə və yeniliyə təkan verir

Mənbə: *Araşdırmalar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.*

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, Almaniya, Yaponiya və Birləşmiş Ştatlar hər bir ölkənin fərqli iqtisadi mühitinə və istehlakçı tələblərinə uyğunlaşdırılmış strategiyası ilə məişət malları üçün səmərəli təchizat sistemləri haqqında əhəmiyyətli fikirlər təqdim edir. Almaniyanın inteqrasiya və rəqəmsallaşmaya üstünlük verməsi, Yaponiyanın sadə əməliyyatlara və keyfiyyətə sadiqliyi və Birləşmiş Ştatların özəl sektorun innovasiyalarından və uyğunlaşma qabiliyyətindən asılılığı birlikdə universal cavabın əlçatmaz olduğunu nümayiş etdirir. Bu nümunələr məişət mallarının davamlı və uğurlu təchizatının qurulmasında infrastrukturun, səmərəli logistikanın, cavabdeh təchizat zəncirlərinin və istehlakçı yönümlü təşəbbüslərin əhəmiyyətini vurğulayır. Bu uğurlu modelləri öyrənməklə, digər dövlətlər məişət mallarına etibarlı çıxışı təmin etmək üçün təchizat şəbəkələrini təkmilləşdirə və bununla da bazarın dayanıqlığını və istehlakçı zövqünü artıra bilər.

Dissertasiya işinin "Azərbaycanda daxili bazarın məişət əşyaları ilə təchizatının təşkilati-iqtisadi mexanizminin təhlili" adlanan II fəslində ölkədə məişət əşyaları bazarının təşəkkülü və inkişaf meyilləri, daxili bazarın mövcud vəziyyəti, yerli istehsal və idxal dinamikası, istehsalın iqtisadi və təşkilati mexanizmləri, mövcud problemlər və innovativ inkişaf imkanları, dövlətin dəstəkləyici tədbirləri və gələcək istiqamətlər ətraflı təhlil edilmişdir.

Azərbaycanda məişət əşyaları bazarının inkişafı daxili istehsal gücünün artırılması və idxaldan asılılığın azaldılması məqsədilə prioritet sahə kimi müəyyən olunmuşdur. Bu bazara ev avadanlıqları, şəxsi qulluq vasitələri, istilik və soyutma sistemləri, habelə gündəlik istifadə üçün nəzərdə tutulmuş digər məhsullar daxildir. Beləliklə bu sahə qeyri-neft sektorunun mühüm və strateji bir hissəsinə çevrilərək, ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyasına töhfə verməkdədir..

Son dövrlərdə ölkədə iqtisadi artım və əhalinin gəlirlərinin yüksəlməsi, çağdaş dövrün tələblərinə uyğun olaraq modernləşmə proseslərinin sürətlənməsi nəticəsində məişət əşyalarına olan tələbatda əhəmiyyətli artım müşahidə edilmişdir. Müstəqillik dövründən bəri bu bazar tədricən formalaşaraq 2000-ci illərin ortalarından sürətli inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Qlobal pandemiya dövründə

qısamüddətli iqtisadi tənəzzül qeydə alınsa da, sonrakı illərdə istehlak yönümlü xərclər və yerli istehsalın dirçəlməsi istiqamətində pozitiv meyillər müşahidə olunmuşdur.

Cədvəl 2-də 2019–2023-cü illər üçün ev əşyaları və məişət texnikası idxalının təxmini həcmi verilib:

Cədvəl 2.

Məişət əşyaları və məişət texnikasının idxalı (min ABŞ dolları ilə)

İllər	İdxal (mln $)
2019	103.2
2020	74.6
2021	94.6
2022	123.3
2023	116.6

Mənbə: Azərbaycan Respublikası DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [122].

Cədvəl 2-də qeyd olunan məlumatlara əsasən deyə bilərik ki, 2019-cu ildə qeyd olunan 103.2 milyon ABŞ dolları dəyərində idxal həcmi dövrün başlanğıc nöqtəsini təşkil edir. Növbəti il, yəni 2020-ci ildə, bu göstərici 74.6 milyon dollara qədər azalmışdır ki, bu da COVID-19 pandemiyasının qlobal tədarük zəncirinə və tələbat səviyyəsinə göstərdiyi təsirlərlə izah oluna bilər. Bu dövr ərzində idxalda təxminən 27.7% azalma qeydə alınmışdır. 2021-ci ildə isə idxal dəyəri 94.6 milyon dollara yüksəlmişdir ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə təxminən 26.8% artım deməkdir. Bu artım post-pandemiya dövründə iqtisadi fəallığın bərpa olunması və istehlakçı tələbatının artması ilə əlaqələndirilə bilər. Ən yüksək idxal göstəricisi 2022-ci ildə 123.3 milyon ABŞ dolları olmaqla qeydə alınmışdır. Bu, beşillik dövr ərzində maksimum göstəricidir və 2021-ci il ilə müqayisədə təxminən 30.4% artım deməkdir. Bu artım ölkə iqtisadiyyatında stabilliyin möhkəmləndiyi və əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldiyi dövrə təsadüf edir. 2023-cü ildə isə idxal həcmi 116.6 milyon ABŞ dollarına qədər azalmışdır. Bu, əvvəlki illə müqayisədə təxminən 5.4% azalma deməkdir. Müşahidə olunan azalma struktur xarakterli olub, daha çox bazarın doyma səviyyəsinə yaxınlaşması və tənzimləmə prosesləri ilə izah oluna bilər.

Araşdırmalara əsasən demək olar ki, son illərdə yerli mebel

istehsalının həcmi əhəmiyyətli şəkildə artıb. 2019-cu ildə emal sənayesi mebel istehsalını 29,5% artırmışdı. Pandemiyanın təsiri ilə 2020-ci ildə bu sahədə istehsal həcmi 26,2% azalmış, lakin 2021 və 2022-ci illərdə yenidən sürətlə artmışdır – müvafiq olaraq 24,8% və 25,8% artım müşahidə olunub. 2023-cü ildə isə mebel istehsalı 10,5% artaraq sabit dinamikaya keçib. Məsələn, 2023-cü ilin yanvar-iyun aylarında Azərbaycanda 122,8 milyon manat dəyərində mebel istehsal olunub ki, bu da 2022-ci ilin ilk yarısı ilə müqayisədə 22% çoxdur (cədvəl 3).

Cədvəl 3.

2019–2023-cü illərdə Azərbaycanda istehlak qiymətləri və qiymət indeksləri

İl	Ümumi inflyasiya (%)	Mebel və ağac emalı qiymət indeksi (%)	Ortalama pərakəndə artım (%)
2019	2,6	2.1	10-12
2020	2,8	1.2	8-10
2021	6,7	7.4	10-15
2022	13,9	13.1	12-15
2023	10,9	4.0	10-14

Mənbə: Azərbaycan Respublikası DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [122].

Cədvəl 3-də verilən məlumatlar 2019–2023-cü illər ərzində Azərbaycanda inflyasiya, mebel və ağac emalı sahəsində qiymət indeksləri, eləcə də pərakəndə satış qiymətlərindəki artım dinamikası ölkədə makroiqtisadi vəziyyətin müxtəlif mərhələlərdə necə dəyişdiyini əks etdirir. Bu dövrdə ümumi inflyasiya göstəricisi 2019-cu ildə 2,6 % səviyyəsində olmuş, 2020-ci ildə cüzi artaraq 2,8 %-ə çatmışdır. 2021-ci ildə bu göstərici 6,7 %, 2022-ci ildə isə kəskin şəkildə artaraq 13,9 % olmuşdur. 2023-cü ildə isə inflyasiya müəyyən qədər səngiyərək 10,9 % səviyyəsinə enmişdir. Bu tendensiya əsasən dünya bazarlarında baş verən geosiyasi gərginliklər, ərzaq və enerji qiymətlərindəki qlobal artımlar, habelə pandemiya sonrası bərpa dövründə yaranan təchizat zənciri problemləri ilə izah oluna bilər. Mebel və ağac emalı sahəsi üzrə isə qiymət indekslərində də inflyasiya ilə paralel artım müşahidə olunur. 2019-cu ildə bu indeks 102,1 %, 2020-ci ildə 101,2 %, 2021-ci ildə 107,4 %, 2022-ci ildə isə 113,1 % səviyyəsində qeydə alınmışdır. 2023-

cü ildə isə indeksin 104,0 % səviyyəsinə qədər azalması qiymət sabitliyinin qismən bərpa olunmasına dəlalət edir. Bu sahədə qiymət artımları əsasən xammalın qiymətindəki dəyişikliklər, idxal olunan materialların maya dəyərinin artması və istehsal xərclərindəki ümumi yüksəlişlə əlaqələndirilə bilər. Ortalama pərakəndə qiymət artımı da qeyd olunan dövrdə inflyasiya göstəricilərinə uyğun olaraq dəyişmişdir. 2019-cu ildə pərakəndə artım 10-12 % aralığında olmuş, 2020-ci ildə bu göstərici 8-10 % arasında sabitləşmişdir. Sonrakı illərdə, xüsusilə 2021-ci ildən etibarən, artım sürətlənmiş və 2022-ci ildə 12-15 % aralığına qədər yüksəlmişdir. 2023-cü ildə isə müəyyən azalma ilə bu göstərici 10-14 % səviyyəsinə enmişdir. Bu, istehlak bazarına olan təzyiqlərin nisbətən azaldığını, lakin qiymətlərin əvvəlki illərlə müqayisədə hələ də yüksək qaldığını göstərir.

Mebel istehsalı və pərakəndə satışın 2019-2023-cü illər aralığında mövcud rentabelliyi ilə bağlı göstəricilər ARDSK-nın məlumatlarına istinadən aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapmışdır.

Məişət texnikası bazarında hələ də idxal üstünlüyü qalmaqdadır. Rəqəmsal ticarət statistikası göstərir ki, soyuducu, paltaryuyan maşın, televizor və kondisioner kimi məişət avadanlıqlarında əhalinin əsas üstünlük verdiyi brendlər “Samsung” (63%), “LG” (57%), “Beko” (23%) və s. kimi xarici istehsalçılardır. Qeyd olunanlar ilə yanaşı yerli elektrik avadanlıqları istehsalının artan tempdə irəlilədiyini (2023-cü ildə yarımillik nəticə ilə 101,9 mln. manat), lakin məişət elektronikası istehsalının isə hələ xeyli kiçik həcmdə olmasını da xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Dövlətin qeyd olunan sahəni diqqət mərkəzində saxlaması və bu sahədə davamlı iqtisadi islahatlar həyata keçirməsi heç şübhəsiz sadalanan göstəricilərin optimallaşmasına öz töhfəsini verəcəkdir. Buna misal olaraq demək olar ki, yerli istehsalın təşviq edilməsi, Azərbaycan brendinin dünya bazarına çıxarılması Strateji Yol Xəritəsində məqsəd kimi müəyyən edilmişdir. Həyata keçirilən davamlı iqtisadi islahatlar nəticəsində məişət əşyaları istehsalının həcmi son illər üzrə aşağıdakı kimi artmışdır.

Cədvəl 4-də 2019–2023-cü illərdə Azərbaycanda mebel istehsalı ümumilikdə artım dinamikası göstərilir. 2020-ci ildə istehsal kəskin şəkildə azalmış (təqribən 26,2% geriləmə), lakin 2021-ci ildə 235.4 mln. AZN təşkil edərək əvvəlki il səviyyəsinə nisbətən 24.8%

artmışdır. Sonrakı iki ildə də artım davam edərək 2022-də 265.1 mln. AZN və 2023-də 292.8 mln. AZN-ə çatmışdır. Bu dövrdə ümumi artım təqribən 14,3%-dir. Eyni zamanda, mebel idxalı da artım göstərərək 2021-ci ildə $98.6 mln, 2022-ci ildə $117.1 mln, 2023-cü ildə isə $132.1 mln təşkil etmişdir. Ümumi idxalda mebel idxalının payı isə 2019–2023-də 0.6–0.8% aralığında dəyişmişdir. Bu dinamikanı əsasən iki amil izah edir. Əvvəla, yerli mebel istehsalı imkanlarının genişlənməsi və daxili tələbatın artması sənayeyə təkan verib. Məsələn, 2021–2023-cü illərdə istehsalın artımı dövlət dəstəyi və sənaye zonalarında yeni istehsal sahələrinin açılması ilə əlaqələndirilir. İkincisi, 2020-ci ildə COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar istehsal azalması müşahidə olundu; sonrakı dövrdə isə pandemiyanın təsirləri azalaraq tələbat və istehsal bərpasına şərait yaratmışdır. Nəticədə, 2023-cü ildə mebel istehsalı idxal həcmini artıq ~30% üstələyərək ixracı əvəz edən yerli bazarın gücləndiyini göstərmişdir. Bu rəqəmlər yerli istehsalın daxili bazarı əsasən təmin etdiyini göstərir.[2]

Cədvəl 4.

Azərbaycanda mebel istehsalı və idxalının illər üzrə müqayisəsi (2019–2023)

İl	Mebel istehsalı (milyon AZN)	Əvvəlki ilə nisbətən artım (%)	Mebel idxalı (milyon $)	Ümumi idxalda payı (%)
2019	255.6	–	–	–
2020	188.7	–26.2	74.5	0.60%
2021	235.4	+24.8	98.6	0.84%
2022	265.1	+12.6	117.1	0.70%
2023	292.8	+10.5	132.1	0.76%

Mənbə: Azərbaycan Respublikası DGK və DSK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır [120, 121].

Post-münaqişə dövründə yenidənqurma layihələri və "Böyük Qayıdış" proqramı çərçivəsində yeni yaşayış sahələrinin yaradılması məişət əşyalarına olan tələbatı daha da artıracaqdır. Bu isə yerli

[2] https://www.stat.gov.az/news/index.php?lang=az&id=4785

istehsalın gücləndirilməsi və məhsul keyfiyyətinin artırılması üçün əlavə imkanlar yaradır.

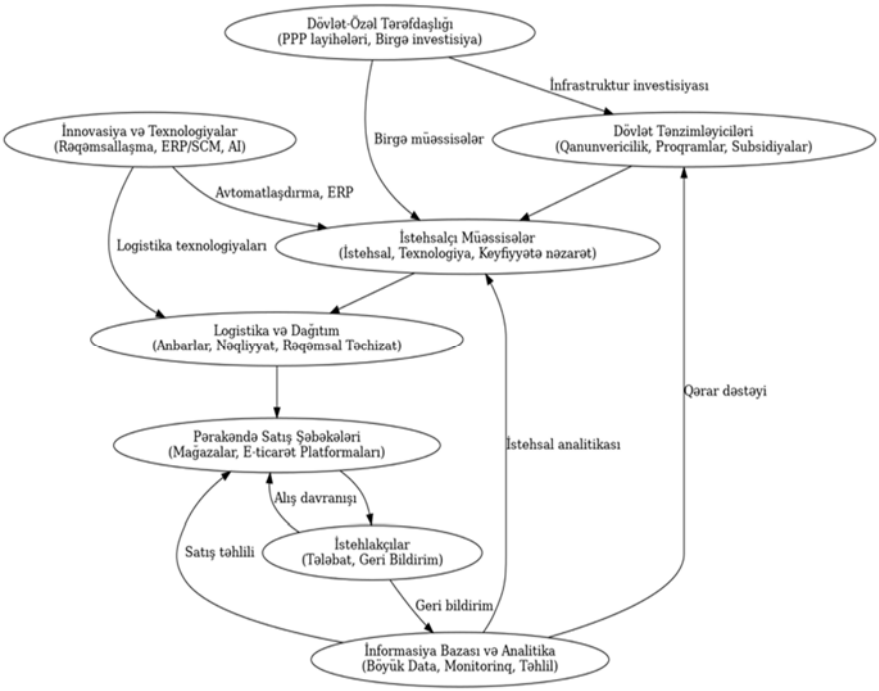
Nəzarət və tənzimləmə baxımından Dövlət Statistika Komitəsi və İqtisadiyyat Nazirliyi bazarı monitorinq edir. Lakin qeyri-formal istehsalın müəyyən payı hələ də mövcuddur və bu sahədə şəffaflığın artırılması məqsədilə əlavə tədbirlərə ehtiyac vardır.

Qeyd edək ki, məişət əşyaları istehsalı sahəsində yerli innovasiya potensialının gücləndirilməsi və milli innovasiya sisteminin inkişafı vacibdir. Yeni məhsul və xidmətlərin məhz yerli alim və mühəndislərin yaradıcı əməyinin nəticəsi olaraq ortaya çıxması üçün müvafiq hüquqi və təşkilati mexanizmlər təkmilləşdirilməlidir. Dövlətin dəstəyi və biznesin təşəbbüskarlığı ilə bu sektorun rəqabət qabiliyyətinin və ixrac potensialının artırılması mümkündür.

Dissertasiyanın III fəsli **"Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri"** adlanır. Burada daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin institusional və texnoloji modernləşdirilməsi məsələləri araşdırılmış, Azərbaycanda məişət əşyaları istehsalının dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin təkmilləşdirilməsi və xarici investisiyalardan istifadənin məişət əşyaları istehsalının inkişafına təsiri istiqamətləri tədqiq edilmişdir. Həmçinin bu fəsildə daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin komponentləri və onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə müəyyənləşdirilmişdir (şəkil 2).

Azərbaycanda məişət əşyaları bazarının böyük hissəsi idxala əsaslanır. Tədqiqatlara görə, respublikada məişət əşyaları istehsal olunmadığından bazarın bu seqmenti tamamilə idxaldan asılıdır. Nəticədə xaricdən gətirilən məhsulların həcmi artmış, valyuta axınına ciddi təsir göstərmişdir. Məsələn, 2015-ci ildən etibarən idxalın strukturunda ərzaq məhsullarının payı 18%-ə düşərkən, məişət əşyalarının idxalının xüsusi çəkisi sürətlə artmış və ölkədən valyuta axını güclənmişdir. İdxal artımında əsas rol Avropa və Asiya bazarlarından gələn məişət texnikası və avadanlıq məhsullarına düşür: idxalda aparıcı ölkələr İtaliya, Almaniya, Çin və s.-dir. Bu isə daxili bazarda yerli istehsalın əvəzlənməsi məqsədilə prioritet istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini göstərir.

Azərbaycanın daxili bazarında məişət əşyalarına olan yüksək tələb və yerli istehsalın hələ də məhdud olması nəticəsində idxaldan asılılıq qalmaqdadır. Təhlillər göstərir ki, bazarın əhəmiyyətli seqmentlərində tələbat idxal hesabına ödənilir və bu da valyuta defisitinə səbəb olur. Beləliklə, yerli istehsalı gücləndirmək üçün aşağıdakı praktiki tövsiyələr irəli sürülür:

Şəkil 2. Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təminatının təşkilati-iqtisadi mexanizminin komponentləri və qarşılıqlı əlaqələri

Mənbə: Araşdırmalar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

- Yerli istehsalın stimullaşdırılması: Dövlət satınalmalarında lokallaşmanı təşviq edən mexanizmlər daha da gücləndirilsin. Məsələn, məişət əşyalarının alınmasında yerli məhsullara üstünlük vermək şərti tətbiq edilsin.
- Texnoloji yenilənmə və keyfiyyətə nəzarət: Yerli istehsalçılara yüksək səviyyəli texniki avadanlıqların alınması üçün kredit vəsaiti yönəldilsin. Məhsul dizaynı və sertifikatlaşdırılması (ISO və milli

standartlar) üzrə tənzimləyici çərçivə gücləndirilsin.

- İnformasiya bazasının yaradılması: Bütün məişət əşyaları kateqoriyaları üzrə istehsal və satış dinamikası barədə vahid məlumat bazası formalaşdırılsın. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq bazar məlumatlarının toplanması, təhlil edilməsi və paylanması üzrə elektron sistemlər qurulsun (məs., sərt disk, bulud xidmətləri əsasında statistik məlumat platforması).
- Təhsil və araşdırma dəstəyi: Yeni istehsal sahələrinə ixtisaslı kadr hazırlayan təhsil proqramları, texniki və elmi-tədqiqat institutları dəstəklənsin. Yerli müəssisələr üçün laboratoriya müayinələri və texniki ekspertiza imkanları artırılsın.
- İxracın inkişafı: Yerli məişət əşyalarının keyfiyyətini beynəlxalq səviyyəyə çatdırmaqla onların ixrac potensialı araşdırılsın. Beləliklə, idxal əvəzetmədən əlavə ixraca yönələn sənaye strategiyası tətbiq oluna bilər. Bu istiqamətdə dövlət dəstəyi paketi (marketing, kredit) tətbiq edilsin.

Qeyd etmək lazımdır ki, daxili bazarın tələbatı yalnız istehsalın artırılması yolu ilə deyil, habelə lokal istehsalın keyfiyyətinin yüksəldilməsi və məlumatlı qərar qəbuletmə mexanizmlərinin qurulması ilə də səmərəli şəkildə qarşılanacaqdır. Elmi əsaslara söykənən təkliflər tətbiq edildikdə, Azərbaycan məişət əşyaları bazarında idxalı azaltmaqla valyuta rezervlərini qoruya və yerli istehsalçılara dayanıqlı artım təmin etmiş olacaqdır.

21-ci əsrin başlanğıcında qlobal və milli iqtisadiyyatların tərəqqisini qiymətləndirmək üçün metodologiyalar fərqlidir. Hər bir tarixi dövrün özünəməxsus keyfiyyət və tələbləri var. Deməli, milli iqtisadiyyatın yüksəldilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin bərqərar olması, onların dövlət tərəfindən dəstəklənməsi indiki mərhələdə aktual mövzulardandır. Son 10-15 ildə qlobal iqtisadi sistemdə baş verən son dəyişikliklər inkişafa təsir edən qüvvələrin tərkibində özünü göstərir[3].

İnsan kapitalı istehlak mallarının istehsalı da daxil olmaqla, ölkə iqtisadiyyatının bütün sektorlarında müşahidə edilən dəyişikliklərin

[3] Məhərrəmov, H. (2015). Dünyada məişət texnikasının istehsalı haqqında. Bakı, 175 s.

əsasını təşkil edir. İnsan kapitalı fərdlərin malik olduğu məlumatı, bacarıqları, davranışları və səriştələri əhatə edir. Bu, fərdin yaradıcı potensialını təmsil edir, elm tutumlu sahələrin inkişafı üçün tətbiq edildikdə, son nəticədə yüksək texnologiyalara əsaslanan iqtisadiyyatın trayektoriyasını formalaşdırır. Nəticə etibarilə, təlim prosesi peşəkar səriştənin artırılmasına kömək edən elmi fəaliyyətin təşkilinə diqqət yetirməlidir. Beləliklə, respublikamızda istehsal olunmayan məişət məmulatlarının istehsalı sektorunda insan kapitalından istifadə ilə bağlı sonrakı işlər yerinə yetirilməlidir:

1) peşəkarlıq səriştəsinin foralaşdırılması;
2) istehsalın elm tutumlu olması qabiliyyətini yaratmaq;
3) fəal yeniləşdirmə fəaliyyətinin motivləşdirilməsi;

Bu onu göstərir ki, insan kapitalı modernləşdirilmiş iqtisadiyyatda geniş replikasiyaya şərait yaradır. Məişət məmulatlarının istehsalının elm tutumlu sahə olduğunu nəzərə alsaq, yaradılış mərhələsinin əhəmiyyətini etiraf etmək çox vacibdir. Bilik tutumlu iqtisadiyyatın seqmenti kimi məişət malları sektorunda təkrar istehsal üçün kapitalın yaradılması və dövlət dəstəyinin göstərilməsi ilk növbədə aşağıdakı mərhələləri əhatə edir[4]:

- müasir texnologiyalar əsasında məişət əşyalarının istehsalının təşkili üçün çevik təşkilatı-iqtisadi mexanizminin yaradılması;
- elmi-texniki naliyyətlərdən istifadə hesabına intensiv geniş təkrar istehsalına keçmək üçün güclü maddi-texniki bazanın təşkili.

Dövlətin məişət əşyaları istehsalı sahəsində yerli sahibkarlara himayəsi çoxtərəfli olmaqla, əsasən aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır[5]:

- dövlət tərəfindən ölkədə elmi-texniki tərəqqini müəyyən edən sahələr üzrə əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması;
- açıq telekomunikasiyaya və informasiyaya maneəsiz daxil olmanın təmin edilməsi;

[4] Məmmədov N., Bərxudarov M., (2006), İqtisadi təhlükəsizlik. İqtisad Universiteti Nəşriyyatı (UNEC) – Bakı, 452 s.
[5] Əliyev A.Ə., Şəkərəliyev A.Ş., Dadaşov İ.Ş., (2003), Dünya iqtisadiyyatı: müasir dövrün problemləri, (Monoqrafiya). Bakı, "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, 455 s.

- özəl və dövlətə mənsub elmi tədqiqat, təcrübə-konstruktor təşkilatlarının, habelə təcrübə zavodlarının, sənaye parklarının, sənaye məhlələrinin sahibkarlığının himayə edilməsi;
- məişət əşyaları istehsalı sənaye sahəsində yeni məhsullar istehsalı üçün iqtisadi şəraitin formalaşması, respublika üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən yeni texnologiyaların geniş yayılmasına köməklik göstərmək;
- respublikamızın yaradıcı alimlərinin əməyi olan və məişət əşyaları istehsalında beynəlxalq səviyyədə rəqabəti təmin edən elmi-texniki məhsullar bankının yaradılması.

Məişət məhsullarının yüksək keyfiyyət göstəricilərinə cavab verməsi və beynəlxalq sertifikatlara uyğunluğu vacibdir. Milli sertifikatlaşdırma və keyfiyyət nişanlarının yaradılması istehlakçı inamını artırmaqla yanaşı, xarici bazarlarda tanınmanı da asanlaşdıracaq. Klaster əsaslı sənaye zonalarının təşkili, infrastruktur və birgə istifadə imkanları ilə istehsalçılar üçün əlverişli mühit formalaşdıracaq.

NƏTİCƏ

Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təchiz edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin tədqiqi və ümumiləşdirilməsi nəticəsində əldə edilmiş elmi yanaşmaları, nəticələri, irəli sürülmüş təklif və tövsiyələri aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

1. Təşkilati-iqtisadi mexanizmin nəzəri əsasları dəqiqləşdirilmişdir. Araşdırmalar göstərdi ki, iqtisadi ədəbiyyatda “məişət əşyaları” və “məişət texnikası” anlayışları tez-tez eyniləşdirilir. Lakin bu anlayışların semantik və funksional fərqləri mövcuddur. Belə ki, məişət əşyaları əsasən sadə konstruksiyaya malik olub, müstəqil şəkildə istifadə olunur və insanın gündəlik həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu fərqləndirmənin elmi əsaslarla aparılması, təşkilati-iqtisadi mexanizmin strukturlaşdırılması və onun optimal modeli üzrə qərarların verilməsi üçün fundamental baza yaradır. Bu yanaşma həm də məhsul kateqoriyalarının düzgün təsnifləşdirilməsi və istehsalın məqsədyönlü təşkilinə şərait yaradır.

2. Daxili bazarın tarazlığını təmin edən mexanizmlər müəyyən

edilmişdir. Dissertasiya nəticəsində müəyyən olundu ki, məişət əşyaları bazarında tələb və təklifin tarazlıqda olması istehlak bazarının dayanıqlılığını təmin edir. Bu tarazlığın pozulması inflyasiyaya, qiymət dalğalanmalarına və idxaldan asılılığın artmasına gətirib çıxarır. Bu səbəbdən, müasir tələbatın real vaxtda təhlili və istehsal strukturunun ona uyğun formalaşdırılması mexanizmi vacibdir. Bu mexanizmlər daxili bazarda fasiləsiz təminatın və iqtisadi davamlılığın təmin olunması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

3. Sosial-iqtisadi rifah baxımından daxili istehsalın rolu əsaslandırılmışdır. Son illərdə əhalinin məişət əşyalarına olan tələbatının artması və bu sahədə məhsul çeşidlərinin zənginləşməsi sosial rifahın artması ilə əlaqəlidir. Bu tələbat əsasən xarici istehsalçılar tərəfindən ödənilsə də, daxili bazarda keyfiyyətli və rəqabətqabiliyyətli yerli məhsulların artması əhalinin istehlak davranışlarını müsbət istiqamətdə dəyişə bilər. Bu yanaşma həm də milli iqtisadiyyatın möhkəmlənməsinə və valyuta axınının ölkə daxilində qalmasına töhfə verə bilər.

4. Orta təbəqənin gücləndirilməsi daxili bazarın inkişafında əsas faktor kimi qiymətləndirilmişdir. Araşdırma nəticəsində müəyyən olundu ki, orta təbəqənin istehlak davranışları və məişət bazarındakı rolu sosial-iqtisadi strukturun əsas göstəricilərindən biridir. Azərbaycanda orta təbəqənin zəif təmsil olunması bu bazarın inkişafında ciddi çətinliklər yaradır. Qərbi Avropa ölkələri ilə müqayisədə bu təbəqənin rolunun gücləndirilməsi vacibdir, çünki məhz bu sosial qrup stabil və davamlı tələbat yaradır, yerli istehsalın təşviqinə və daxili bazarın balanslı inkişafına təkan verir.

5. Regionların ixtisaslaşmış istehsal mərkəzlərinə çevrilməsi tövsiyə olunmuşdur. İri miqyaslı idxalın yaratdığı asılılığı aradan qaldırmaq və daxili istehsal sahələrini inkişaf etdirmək üçün regionlar üzrə ixtisaslaşmış istehsal mərkəzlərinin yaradılması məqsədəuyğundur. Xüsusilə, sənaye potensialına malik olan Bakı, Gəncə, Naxçıvan və Salyan kimi bölgələrdə məişət əşyalarının istehsalına yönəlmiş klasterlərin formalaşdırılması daxili tələbatın qarşılanmasına, regional iqtisadi aktivliyin yüksəldilməsinə və məşğulluğun artırılmasına töhfə verə bilər. Bu yanaşma həmçinin regional inkişafın tarazlaşdırılmasında mühüm rol oynayacaqdır.

6. Məhsul prioritetləri və istehsal istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Tədqiqat zamanı müəyyən edildi ki, tozsoran, paltaryuyan, kombi, şirəçəkən və digər məişət əşyaları üzrə daxili tələbat yüksəkdir. Yerli istehsalın bu məhsullara yönləndirilməsi bir tərəfdən idxal asılılığını azaldar, digər tərəfdən isə iqtisadi dəyər zəncirinin lokallaşmasına şərait yaradar. Belə yanaşma idxaldan asılılığı azaldaraq milli istehsalın mövqeyini gücləndirəcək, eyni zamanda iqtisadi dəyər zəncirinin ölkə daxilində formalaşmasına imkan yaradacaqdır. Bu məqsədlə müvafiq dəstək mexanizmlərinin, investisiya təşviq paketlərinin və texnoloji yönümlü proqramların hazırlanması vacib hesab edilir.

7. Reklam və brend təşviqi daxili bazarın möhkəmlənməsində əsas alət kimi irəli sürülmüşdür. Yerli məhsulların tanıdılması, onların beynəlxalq brendlərlə rəqabət aparması üçün dövlət dəstəkli reklam kampaniyaları və beynəlxalq sərgilərdə iştirak zəruridir. Məhdud resurslara malik yerli istehsalçılar üçün bu təşviqlər, məhsulun bazara çıxarılmasında və brend dəyərinin formalaşdırılmasında həlledici rol oynaya bilər. Bu yanaşma uzunmüddətli perspektivdə yerli brendlərin həm daxili, həm də xarici bazarda mövqeyini gücləndirəcəkdir.

8. İnnovativ idarəetmə və texnoloji tətbiqlərin rolu vurğulanmışdır. İstehsal sektorunda rəqəmsal transformasiyanın sürətləndirilməsi üçün dövlət və özəl sektor əməkdaşlığı çərçivəsində Müəssisə Resurslarının Planlaşdırılması, Təchizat Zəncirinin İdarə Edilməsi, süni intellekt və digər ağıllı idarəetmə sistemlərinin tətbiqi tövsiyə olunmuşdur. Bu texnoloji tətbiqlər yalnız məhsulun keyfiyyətini və istehsal səmərəliliyini artırmaqla qalmayacaq, eyni zamanda idarəetmə proseslərinin şəffaflığını və operativliyini də yüksəldəcəkdir. Belə yanaşma, qlobal rəqabət mühitində dayanıqlı və çevik istehsal strukturlarının qurulması üçün strateji əhəmiyyət daşıyır.

9. Kooperativ istehsal modelinin tətbiqi vacibliyi əsaslandırılmışdır. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, məişət məmulatlarının istehsalı və satışında səmərəlilik səviyyəsinin artırılması üçün kooperativ istehsal modellərinin tətbiqi məqsədəuyğundur. Kooperativlər, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün resursların birləşdirilməsi, risklərin paylaşılması və ümumi idarəetmə əsasında istehsal prosesinin daha səmərəli təşkili

baxımından əlverişli struktur formasıdır. Bu model çərçivəsində birgə investisiyaların cəlbi, istehsal vasitələrinin və texnologiyaların ortaq istifadəsi, eləcə də əldə olunan gəlirin ədalətli və şəffaf bölüşdürülməsi mümkündür. Kooperativlər, eyni zamanda istehsalçıların bazara çıxış imkanlarını genişləndirərək rəqabət qabiliyyətini artırır. Tədqiqat göstərir ki, bu cür kooperativ modellərin tətbiqi regionlarda yerli istehsal potensialının reallaşdırılmasına və alternativ ixrac sənayesinin formalaşdırılmasına xidmət edə bilər.

10. Xarici investisiyaların cəlbi üzrə sektoral model təklif olunmuşdur. Dissertasiya işində xarici investisiyaların sektoral istiqamətləndirilməsi ilə bağlı yeni yanaşma təklif edilmişdir. Araşdırmalar göstərmişdir ki, birbaşa xarici investisiyaların planlı və məqsədyönlü şəkildə qeyri-neft sektorlarına yönəldilməsi daxili bazarın təminat imkanlarını genişləndirəcək, iqtisadiyyatın diversifikasiyasını sürətləndirəcək və milli istehsalda əlavə dəyərin artımına səbəb olacaqdır. Xüsusilə kənd rayonlarında və sənaye zonalarında yaradılan əlverişli investisiya mühiti, yerli istehsal və ixrac yönümlü məhsulların inkişafını təmin edə bilər. Bu istiqamətdə sənaye parklarının, azad iqtisadi zonaların və texnoparkların təşviqi, investorların hüquqlarının qorunması, sabit vergi və gömrük rejimlərinin yaradılması kimi tədbirlər vacib hesab olunur. Sektorlar üzrə investisiya modellərinin formalaşdırılması həm strateji məhsullar üzrə daxili tələbatı ödəməyə, həm də regionlar üzrə iqtisadi balansı bərpa etməyə imkan verəcəkdir. Tədqiqat nəticəsində o da müəyyən olunmuşdur ki, bu yanaşma valyuta sızmasının qarşısını almaqla yanaşı, ölkəyə daxil olan texnologiya və idarəetmə təcrübəsinin artmasına da şərait yaradır.

11. İnformasiya bazalarının qurulması və analitik sistemlərin tətbiqi zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Daxili bazarda tələb və təklifin dinamikası daim dəyişir və bu dəyişikliklərin izlənilməsi üçün real vaxt rejimində işləyən rəqəmsal informasiya sistemlərinin – o cümlədən Big Data texnologiyaları, qabaqcıl analitik vasitələr və monitorinq platformalarının yaradılması zəruridir. Bu cür sistemlər istehsalçıların bazar tələblərinə çevik şəkildə reaksiya verməsini, məhsul çeşidlərinin planlaşdırılmasında daha məqsədyönlü qərarlar qəbul etməsini və səmərəli resurs bölüşdürməsini təmin edəcəkdir.

Eyni zamanda, bu informasiya bazaları dövlət səviyyəsində siyasət formalaşdırılmasında və normativ tənzimləmələrin çevikliyinin artırılmasında da əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

12. Beynəlxalq təcrübələr əsasında milli istehsal üçün adaptasiya olunmuş strateji model təklif edilmişdir. Tədqiqatın nəticələri göstərdi ki, ABŞ, Almaniya və Yaponiya kimi sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq edilən yüksək texnologiyalı "ağıllı" istehsal sistemləri və məhsul dizayn yanaşmaları Azərbaycanın yerli istehsal mühitinə uyğunlaşdırılaraq tətbiq edilə bilər. Bu texnologiyalar məhsulun keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, istehsal proseslərini optimallaşdırır, dəyər zəncirinin səmərəliliyini yüksəldir və ixrac potensialını genişləndirir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları, əldə edilmiş nəticə və təkliflərlə bağlı aşağıdakı elmi məqalə və tezislər dərc edilmişdir

1. Azərbaycanda daxili bazarın məişət əşyaları seqmentinin formalaşması və inkişafı. // – Bakı: AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat elmləri seriyası, Bakı, 2019, № 3. – s. 239-244.
2. Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təmin edilməsi məsələləri. // – Bakı: "Kooperasiya" elmi-praktiki jurnal, 2019, № 1 (52). – s. 209-213.
3. Глобальна координація та офіційна допомога з метою розвитку задля досягнення цілей сталого розвитку // – України: Журнал "Економіка та держава", 2020, № 10. – стр. 131-135.
4. Azərbaycanda idxalın strukturunun təkmilləşdirilməsi məsələləri. // – Bakı: "Kooperasiya" elmi-praktiki jurnal, 2020, № 2 (57). – s. 177-182
5. Социальные слои населения и развитие рынка бытовых изделий Азербайджана // – Москва: Инновационные подходы в современной науке. Сборник статей по материалам LXXXVI международной научно-практической конференции, 2021, № 2 (86). – стр. 123-129.
6. The importance of developing international trade relations for the growth of the market for innovative products // – Cyprus: Components of Scientific and Technological Progress, 2021, № 12 (66). – з. 43-47.

7. Beynəlxalq ticarət və respublikada məişət əşyaları bazarının inkişafı. // – Bakı: “Kooperasiya” elmi-praktiki jurnal, 2021, № 1 (60). – s. 202-208.

8. Совершенствование механизма применения иностранных инвестиции // – Москва: Инновационные подходы в современной науке. Сборник статей по материалам CIV международной научно-практической конференции, 2021, № 20 (104). – s. 46-51.

9. Müasir şəraitdə məişət malların keyfiyyətinin və onların ticarət sektorunda əsas inkişaf amilləri // – Bakı: Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 99-cu ildönümünə həsr edilmiş “Keyfiyyət təminatı rəqabətqabiliyyətli iqtisadi inkişafın əsas amili kimi” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, 5 may 2022-ci il. – s. 406-408.

10. Daxili bazarın məişət əşyaları ilə təchiz edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmlərinin beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi // – Bakı: “Kooperasiya” elmi-praktiki jurnal, 2024, № 4 (75). – s. 106-112.

11. Respublikada istehsal olunan məişət əşyalarının Azərbaycan brendi kimi dünya bazarına çıxarılması // – Bakı: “Audit” elmi-praktiki jurnalı, 2025, № 1 (47). – s. 134-143

12. Retrospektivdə və müasir dövrdə məişət əşyaları istehsalının inkişaf meyllərinin tədqiqi // – Bakı: Eneco – Enerji iqtisadiyyatı Mərkəzinin xəbərləri, 2025, № 01 cild 21 (06). – s. 55-63.

13. Обеспечение внутреннего рынка товарами народного потребления в международной практике // – Москва: Журнал “Конкурентоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии”, 2025. № 02.

14. Особенности обеспечения потребительского рынка товарами народного потребления и их обоснование как факторов улучшения условий жизни населения // – г. Пенза: Актуальные вопросы науки и образования. Сборник статей III Международной научно-практической конференции, 25 fevral 2025. – стр. 90-92.

Dissertasiyanın müdafiəsi 15 oktyabr 2025-ci il tarixdə 16^{00}-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Kooperasiya Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.46 Azərbaycan Kooperasiya Universiteti və Bakı Biznes Universitetinin birgə Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1106, Azərbaycan Respublikası, Bakı şəh., Nəcəf Nərimanov küç., 93.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin (www.aku.edu.az) rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 13 sentyabr 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 12.09.2025

Kağızın formatı: 60 x 84 1/16

Həcm: 47649 işarə

Tiraj: 100